

Самур

№ 10 (293) 2015-йисан 20-ноябрь

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

Чехи кьимет гана

Алай йисан 12-ноябрдиз чи уьлкведиз атай ООН-дин Агъалийрин Фондунин кьилин директор Бабатунде Осотимегьина Азербайжан

Республикадин Президент Илгъам Алиеваз ООН-дин Агъалийрин Фондунин тварцелай пишкеш гана. Чи Президент и пишкешдиз 1994-йисуз ООН-дин Каирда кьиле феи конферансдилай кьулухъ Азербайжанда халкьдин яшайиш хъсанарун патал тухвай крарай лайихлу хъанва. Тек са инсанрин сагъламвал хуьн патал эхиримжи йисара чи уьлкведа 500-далай гзаф азарханаар эцигна кардик кутунва. Абуру аямдин стандартрив кьадай цийи аваданлухрив таъминарнава. Медицинадин карханаиркай гьар йисуз миллионралди инсанри пулсуздаказ менфят кьачузва. ООН-дин пишкеш чи Президентдин крариз ганвай чехи кьимет я.

Азиз Алиеван гуьмбет

Россиядин Федерациядин Дагъустан Республикадин кьилин шегьер тир Магъачкъалада машгъур сиясатчи ва регьбер Азиз Алиеван гуьмбет хкажида. Магъачкъаладин крар кьилиз акъудзавай идарадай малумат гайивал, гуьмбет хкажзавай чкада гьакни чехи багъ кутада. Абадвилерин план фадлай гьазурнава. Вири и крар виликай кьвезмай йисан гатфариз кьилиз акъудда.

Азиз Алиева чара-чара йисара Азербайжан ССР-дин медицинадин комиссарвиле, Азербайжан ССР-дин Верховный Советдин седривиле, Дагъустандин обкомдин сад лагъай секретарвиле кьвалахна.

Стипендия кьачуда

Икьван гагьди Азербайжанда анжах гьукуматдин гьисабдай кьелзавай студентри стипендия кьачузвай. Гила пулуни вди кьелзавайбурувайни ам кьачуз жеда. Азербайжан Республикадин Президент Илгъам

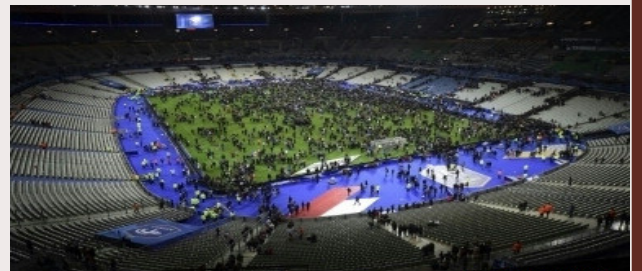
Алиеван цийи серенжемдив кьадайвал, бакалаврдин дережада кьелзавай, 91-100 балл кьватгнавай жегьилриз 95 манат кьвенквечивилин стипендия гуда. 71-100 балл кьватгнавай студентри 80 манат стипендия кьачуда. Вуздик эчелдамаз 500-600 балл кьватгнавайбуруз гьевеслувилин, 600 баллдилай гзаф кьватгнавайбуруз кьвенквечивилин стипендияр гуда. Стипендияр сад лагъай семестрдин нетижайриз килигна гун кьарардиз кьачунва.

Кафедра кардик кутуна

Франциядин Вини Эльзак университетда Низами Генжевидин тварунихъ галай эдебиятдин ва медениятдин кафедра кардик кутунва. И кафедра Азербайжандин сад лагъай ханум, Гейдар Алиеван Фондунин президент, Азербайжандинни Франциядин парламентрин дуствилин группадин седри Мегьрибан Алиевадин, университетдин ректор Кристиан Зеглер-Ганглофан ва Азербайжандин Францияда авай посол Элчин Эмирбегован куьмекдалди арадал атана. Кафедради Азербайжандин эдебият ва меденият теблигъ авунин карда чехи роль кьугъвада.

ТЕРРОРДИЗ ВАЪ!

Алай йисан 14-ноябрдин йифиз Франциядин кьилин шегьер тир Парижда кьиле феи террордин вакъийари вири дуьнья кьарсурна. Кьвед лагъай дуьньядин дяведилай кьулухъ Франциядин кьилел им тахъана ихътин мусибат атайди тушир. ИГИЛ-дин гьилибанри а юкьуз шегьердин са шумуд чкадал ивиар экъична. Bataclan концертдин залда абуру гзаф инсанар есирда кьуна. Идалай гьейри Шарон ва Вольтер бульварра, гьакни Фонтен-о-Руа ва Алибер куьчейрани динж агъалийриз гуьлле гана, ивиар авадарна. Франциядин ва Германиядин командаар футбол кьугъвазвай Stade de France стадиондин патавни хьиткьинагар падна. Стадионда инсанар кичела футбол кьугъвазвай майдандал кьватл хъана, садбур кьил тукьвей пагахъ катна. Са гафуналди, террористри агъзурралди инсанрин чанда кич туна.

Динж агъалийрин кьилел ихътин мусибат гьайи ирид террористдикай ругуда юкьва хьиткьинагар аваз чеб падна, сад полицияди яна кьена. Эхиримжи делилрив кьадайвал, террордин нетижада 129 инсан кьена, 350 касдал залан хирер хъана. И вакъийарихъ авсиятда Франциядин Президент Франсуа Олланда уьлкведа акалтлай гьал малумарна.

Гила дуьньядин гзаф гьукуматрин чехибур террористрихъ галаз санал женг чугуна кланзавайдан, сифте яз и месэла кьарагъарай Россиядин Президент В.Путин гьахьлу тирдан гьавурда акьунва. И гьукуматар Сирияда ИГИЛ санал куьквариз гьазур жезва. Францияди вичин Евросоюздик квай амадагриявай военный рекьяй куьмек тлалабнава ва террористрихъ галаз женгерик кьил кутунва.

Алай йисан 15-16-ноябрдиз Туьркиядин Антاليا шегьерда кьиле феи «Чехи кьадан» (G 20) мярекатдал вири гьукуматрин чехибур террордиз лянет авуна ва кьуватар санал кьватна и бала арадай акьудун герек тирди кьейд авуна. Им гьисятда вири дуьньядин вилик акъвазнавай сад лагъай везифа я. И везифа кьилиз акьудун патал геждал вегьин тавуна герек тир тедбирар авуна кланзава.

Чпин кар-кеспидал алай динж агъалийрин ивиар экъичзавай кьаддар террористрин аксина вири дуьньяди женг чугуна кланзава. Тахъайтла и чулав кьуватри маса уьлквейрални вегьеда. Ахпа и баладин вилик пад кьан генани четин жеда. Исятда гзаф уьлквейрин вилик-кьилик квай инсанри террористрихъ галаз женгиниз гьа сад хьиз эвер гузва: «Терроризм чехи бала я, адан вилик пад кьуна кланзава! Чаз кьиргьинар ваъ, ислягьвал клан я!» Гьакьикьатдани, дявейрикайни террордин вакъийарикай инсанрин чан туьгьуниз атанва. Вири уьлквейрин динж агъалийриз анжах ислягьвал клан я. Ислягьвал ва мад гьилера ислягьвал!

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Авайвал лагъайтла, лезгияр виклегь, кьуччагь, кьвалахунал рикл алай, алакьунар ва хъсан тербия авай халкь я.

Фирудин бег Куьчерли.

1907-йис.

Бегьем хци бубадин бармак вилера твадич.

Лезги халкьдин мисал

Цийивилер

www.samurpress.net

Закъатала вилик физва

Алай йисан 4-ноябрдиз Азербайжан Республикадин Президент Закъатала районда хьана. Ина Президентдин иштираквилелди райондин уьмуьрда члехи роль кьугъвазвай вакъияяр кыле фена. Гьа юкьуз цийи кьилелай тукьИурнавай Закъатала - Даначи - Агъа Чардахар рехь ачухарна. Вичин яргъивал 28 километр тир и рекьни 12 хуьруьн 15,6 агъзур агъалийриз кьуллулгъда. Ина Вини Тала ва Агъа Тала хуьрерай, гьакьни Закъатала шегъердай тлуз физвай рекъерни гегъеншарзава.

Шегъерда Гейдар Алиеван Меркез кардик кутуна. Цийи эцигна кьугънавай и дараматдихь 2765 квадратметрдин майдан ава. Ина члехи регъбердин уьмуьрдин рехь ва ада кьилиз акъудай крар чирдай шикилар, ктабар ва документар кьватнава. Меркездин сад лагъай мертебада 350 чкадин конфрансдин зал, кинозал, кулинариядин ва шикилар члугвадай утагъар, тимталчивилин студия, полиграфиядин кархана ма

маса объектлар ава. Кьвед лагъай мертебада электрондин ктабхана, архив, виртуал синиф, компьютердин утагъар, дизайндин студия, 44 кас кьадай конфрансдин зал ава.

Шегъерда цийи бахчани кардик кутуна. Кьве гьавадин и дараматда 100 аял патал вири жуьредин кьулайвилер арадал гъанва. Бахча Гейдар Алиеван Фондунин кьумекдалди эцигнавайди я. Президентди Азербайжандин Муаллимрин Институтдин Закъаталадин филиал патал эцигнавай вад мертебадин дарамат ачухардай мярекатдани иштиракна. Филиал кьилляй-кьилиз цийи аваданлухралди таъминарнава. Ина лингафондин утагъ, компьютердин меркез, ктабхана, члехи зал, музей, студентриз кьуллулгъдай объектлар кардик кутунва.

Илгъам Алиеван серенжемдалди Закъаталада 12 ашайишдин квал гуьнгьуна хтун, абадвилер гегъеншарун ва эцигунар патал Президентдин игътиятдин фондунай 6 миллион манат пул чара авунва.

Илгъам Алиеван серенжемдалди Закъаталада 12 ашайишдин квал гуьнгьуна хтун, абадвилер гегъеншарун ва эцигунар патал Президентдин игътиятдин фондунай 6 миллион манат пул чара авунва.

**İnam insanı güçlü,
inamsızlık işe qorxaq
edir.**

Şeyx Məhəmməd Yaraği

Ləzgi şairlərinin Azərbaycan dilində yaradıcılığı

ƏMİRƏLİ TİHİRCALVI

Zuxul çayının yaxasında, dəniz səviyyəsindən 1500 metr yüksəkdə yerləşən Tahirca (ləzgiçə Tihircal) Qusar rayonunun qədim kəndlərindəndir. Arxeoloqlar onun 4-5 min illik tarixə malik olduğunu göstərirlər.

Maddi-mədəniyyət abidələri ilə zəngin olan bu qədim yurd yüz illər boyu söz, sənət ocağı kimi də tanınmışdır. Ləzgi şifahi xalq ədəbiyyatı xəzinəsinə yüzlərlə folklor nümunələri bəxş etmiş tahirca-lılar lətifə ustası kimi tanınmışlar. Təbiətən zarafatçı olan tahirca-lıların gülməli əhvalatları məzəli şəkildə danışmaqda tay-bərabəri yoxdur. Kəndin yaşlı qadınlarının əksəriyyətinin bədahətən bayatı demək istədiyi var.

Tahirca-lılar qədim zamanlardan oxumağa meyilli olmuşlar. Əvvəllər burada məscidlərin nəzdində məktəblər fəaliyyət göstərmişdir. Orta əsrlərdə həmin məktəblərdə dərslər ləzgi və ərəb dillərində keçilirdi. Kənddəki 3 məsciddən biri Azərbaycanda nadir təsadüf olunan səkkizguşəli məscid idi.

Tahirca-lı din xadimlərindən mütərəqqi fikirləri ilə seçilən, yeni nəslin maariflənməsi üçün bütün səy və bacarıqlarını sərf edən Məhəmməd zərif əfəndi və Kərim əfəndi ilə bağlı kənddə maraqlı xatirələr danışılır. VIII əsrdə Şam şəhərindən buraya köçmüş Mollalar nəslinin nümayəndəsi Məhəmməd zərif əfəndi uzun illər Tahirca kənd məscidinin axundu olmuş, müdrik və savadlı din xadimi kimi şöhrətə uzaqlara yayılmışdır. Sonralar o, Quba qazısı təyin edilmişdir. Onun yazdığı "Ərəb dilinin stilistikası" kitabından dərs vəsaiti kimi istifadə olunmuşdur.

Tahirca kəndini məşhurlaşdıranlar arasında söz-sənət adamlarının xüsusi rolu olmuşdur. Belələrinə XIX əsr şairləri Əmirəli Tihircalvini və Əmiraslan Ənidini, Aşıq Orucu və başqalarını misal göstərmək olar.

XIX əsr ləzgi ədəbiyyatının görkəmli

nömayəndələrindən biri, zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığa malik Əmirəli Tihircalvi 1790-cı ildə indiki Qusar rayonunun Tahirca kəndində anadan olmuşdur. Uşaqlıqdan fitri istedadı ilə seçilən Əmirəli ilk təhsilini Quba mədrəsəsində məşhur ləzgi alimi Hacı Məhəmməd Çələbidən almışdır. Onun bir şəxsiyyət kimi yetişməsində, dünyagörüşünün formalaşmasında bu mədrəsə böyük rol oynamışdır. Oranı bitirdikdən sonra Əmirəli Hacı Məhəmməd Çələbi-nən məsləhəti ilə təhsilini Dağıstanın Vini Yarağ mədrəsəsində davam etdirmişdir.

Vini Yarağ mədrəsəsi o vaxtlar "Qafqazın ərəb dili akademiyası" kimi nənki Dağıstanda, o cümlədən bütün Qafqazda məşhur idi. Onu müridizmin banisi, İmam Şamilin müəllimi olmuş məşhur ləzgi alimi Şeyx Məhəmməd Yaraği təşkil etmişdi. Burada dərslər ləzgi və ərəb dillərində keçilir, dini elmlərlə yanaşı, dünyəvi elmlər də tədris olunurdu.

Mədrəsədə təhsil aldığı illərdə Əmirəli Şamilə, eyni zamanda tanınmış ləzgi alimi Alqadar Abdullaha və məşhur Azərbaycan tarixçisi Abasqulu ağa Bakıxanovla da dostluq edir.

Əmirəli Tihircalvi tarixə Quba üsyanının rəhbərlərindən biri, eləcə də İmam Şamilin cəsur müridlərindən biri kimi düşmüşdür. Qafqaz müharibəsində Şeyx Şamilin məğlubiyətindən sonra Əmirəli onun əqidə yoldaşlarından biri kimi sürgün edilmişdir. Lakin məhrumiyətlər dolu sürgün həyatı şairin iradəsini qıra bilməmiş, əksinə, şair qələmə daha möhkəm sarılmışdır. Böyük maarifçi olan Əmirəli Tihircalvi sürgündən qayıtdıqdan sonra Küre mahalında mədrəsə açaraq, yoxsul uşaqlarını buraya cəlb etmişdir.

1846-cı ildə o, Abasqulu ağa Bakıxanov və Alqadar Abdullaha birlikdə həcc ziyarətinə yola düşür. Məkkə ilə Mədinə arasında baş verən təbii fəlakət

nəticəsində Əmirəli və A.Bakıxanov həlak olur və "Fatimə dərəsi"ndə basdırılır. Sağ qalan Alqadar Abdullah isə vətəninə qayıtdıqdan sonra dostlarının xatirəsini əbədiləşdirir.

Hələ yeniyetmə yaşlarından ləzgiçə və azərbaycanca yazdığı lirik şeirləri ilə tanınan Əmirəlinin Yarağ mədrəsəsində ustadı Məhəmməd Yarağının sayəsində Şərq və Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında geniş bilgilər əldə etdiyi məlumdur. O, burada ərəb dilinə elə mükəmməl yiyələnmişdi ki, bu dildə şeirlər yazmağa başlamışdı.

Əmirəli Tihircalvinin Azərbaycanın və Dağıstanın müxtəlif bölgələrində keçirilən şeir məclislərində fəal iştirak etdiyi haqqında maraqlı məlumatlar var. Azərbaycan Respublikasının Əlyazmalar Fonduna qorunub saxlanan onun əsərlərində yüksək sənətkarlıq hiss olunur. Azərbaycanca qələmə aldığı poeziya nümunələrində şairin bu dilin incəliklərini dərinləndirən bildiyi, klassik şeir ösüblərinə vəqif olduğu duyulur.

Şairin poetik yaradıcılığında diqqət çəkən məqamlardan biri onun fəlsəfi düşüncələridir. Müdrik kəlamlar, el deyimləri və xalq dili ilə zəngin olan bu şeirlər dövrə, zamanla səsləşməsi ilə səciyyələnir. Əmirəli Tihircalvinin yaradıcılığının Azərbaycanda və Dağıstanda kifayət qədər tədqiq olunmaması təəssüf doğurur.

Filologiya elmləri doktoru Mövlud Yarahmədov 1987-ci ildə Bakıda çap etdirdiyi "Dağıstan töhfələri" kitabında Əmirəlinin 21 şeirini vermişdir. Son illər müxtəlif cümlələrdən şairin 100-ə yaxın şeiri üzə çıxmışdır. Onun "Yana-yana", "Müxənnət", "Deyə-deyə", "Ay fələk", "Nədi", "Divanələr" kimi şeirləri xalq arasında geniş yayılmışdır.

Aşağıda oxuculara şairin bir neçə şeirini təqdim edirik.

Sədaqət KƏRİMOVA

Leyli ilə Məcnun, Şirinlə Fərhad –
Onlar da getdilər yar deyə-deyə.

Axırda Əmiri yetirdin dada,
Səndən qeyri kimə gedim imdada?!
Şükr elərəm calalına, ya xuda,
Heyvadan da oldum nar deyə-deyə.

MƏNDƏN

Fələyin əlindən şikayətim var,
Ayırdı bağcanı, bağı da məndən.
Dostumu ağılatdı, düşmənim güldü,
Gör necə kam aldı yağı da məndən.

Yaşılbaş sonalı göllərim hanı?
İgidlər məskəni ellərim hanı?
Çiçəkli, çəmənli çöllərim hanı?
Ayırdı o gözəl çağı da məndən.

Çağıraram hər zaman salıba yada,
Ey bizləri verən, gəl, yetiş dada,
Sənə qurban olum, ey lütfi əda,
Bilməm niyə kəsib sağı da məndən.

Qədim basıb dost bağına girəydim,
Siyah zülfün dal gərdənə sərəydim,
Hərdəm əlvən şamamasın dəreydim,
İmdi ciğa qıldı tağı da məndən.

Mən Əmirəm, ayrı düşdüm gülmənnən,
O həsrətli vətənimdən, elimnən,
Zalım fələk, nə qəsdin var mənimlən? –
İstəməz əl çəkə dağı da məndən.

OLMAZ

Zimistan elində bənd olan könül,
Demə daha bağça olmaz, bar olmaz.
Qarğa yuvasında qarğa bəslənər,
Tərən yuvasında əsla sar olmaz.

Əgər haqdan bir iş gəlsə başına,
Məzəmmət eyləmə sən yoldaşına.
Arxalan qohuma, həm qardaşına -
Yaddan sənə yaxın vəfadar olmaz.

Hər kim istər insanlığın yeridə,
Qulaq versin nəsihətə, öyüdə.
Nə qədər də qulluq etsən söyüdə,
Ondan sənə heyva olmaz, nar olmaz.

Səyyah tək dolanıb gəzdim dünyanı,
Təcrübə eylədim neçə insanı,
Əsillidən gözəl ədəb, ərkani,
Bədəsildə həya olmaz, ar olmaz.

Mən Əmirəm, haq bədəsin içmişəm,
Dost yolunda canı-başdan keçmişəm,
Çoxlarının halın ölçüb-biçmişəm,
Hər namərdədən sirdaş olmaz, yar olmaz.

DANIŞAR

Dindirməyin hərcayını görəndə,
Ağzın açsa ordan-burdan danışar,
Özü qanmaz əlif nədir, bey nədir,
Özgülərə göydən-yerdən danışar.

Küçələrdə daim öyər özünü,
Basmaqdan, kəsməkdən söylər sözünü,

Pişikdən də qorxub qırpar gözünü,
Bəbirdən, pələngdən, şirdən danışar.

İnanmaz heç kəsin deyən sözünə,
İstər əyrisinə, istər düzünə,
Aylar ilə su dəydirməz üzünə,
Durar övliyadan, pirdən danışar.

Başında yox adamlığın əsəri,
Özün soxar lap hamıdan içəri,
İşıqlı dünyadan olmaz xəbəri,
Xalqa axirətdən, gordan danışar.

Əmir deyər: dəli könlüm coşanda,
Eşqin piyaləsi dolub daşanda,
Namərdin əlinə dövrən düşəndə
Heç özü də bilməz: hardan danışar.

DEYƏ-DEYƏ

Gülündən ayrılan o şeyda bülbül
İndi ağlar bahar, bar deyə-deyə.
Mənsur kimi axır dardan asıldım,
Dünya neçün oldu dar deyə-deyə.

Dərd əhlini gördüm, tez yoldaş oldum,
Halın sorub mən özüm də baş oldum.
Necə dürlü bələlara tuş oldum,
Həqiqət divanı var deyə-deyə.

Sellər kimi qayalara vuruldum,
Haq yolunda nizə kimi quruldum,
Cərmixə çəkildim, bəndə vuruldum
Hanı namus, qeyrət, ar deyə-deyə.

Məntək hicrə yanıb bir neçə ustad,
Qoyuban getdilər dünyada bir ad,

(Эвел газетдин 2015-йисан 29-августдин, 24-сентябрдин ва 24-сентябрдин милитра)

Ханлух чапхунчийрикай хуьн патал вири патарихъай алахъунар авуна кланзавай. Вучиз лагайтла гила Къуба ханлухдин чилерин и кыл а кыл авачир. Ам кибле пата Талиш ханлухдин, рагъакИдай пата Шеки ханлухдин, кибле-рагъакИдай пата Къарабагъ ханлухдин сергъятралди экля ханвай. (Килиг: Абдуллаев Г.Б. Из истории северо-восточного Азербайджана в 60-80-х гг. XVIII века. Баку, 1958. С. 36-52). Вичихъ икван чехи чилер авай ханлух хуьн патал гзаф чехи къушун арадал гъана кланзавай. Им лагайтла, регъят кар тушир. Маса четинвилерни авай.

МАСА ЧЕТИНВИЛЕР

Фетали ханди чехи чилер галкIурна гужлу гьукумат арадал гъун Къаракаьтагъдин уцмий Эмир Гьемзедин, шамахи Агъаси хандин, Къарабагъ ханлухдин кыл Ибрагъим хандин ва Гуржистандин пачагъ II Ираклидин рикIай тушир. Гъавилий абур вири патарихъай Фетали хандиз манийвилер гуз алахъзавай. Мад са душман авай – Керим хан Зенд. Ада Ирандин чара-чара гьакимар кукIварна, уьлкъе цийи килелай галкIурнавай. Адан ният Азербайжандин чилерал алай вири ханлухар чапхунна вичиз муьтIуьгъарун тир. Фетали хан эвел и ниятдикий хабарсуз тир ва гъавилий Керим хан Зенддин къаюмвилек экечIиз алахънай. (Килиг: ЦГА ДАССР. Ф. 379. Оп. 1, ед. рр. 546. Л. 80, 80 об.).

Абдулкерим эфенди Ирандин гьакимдин ният ачухарайдалай къулухъ Фетали хан месэладин гъавурда акъунай ва Керим хан Зенддин агат тийиз алахъзавай. Амма эхиримжида адалай гыл къачузвачир. Чешмейрай аквазайвал, Ирандин гьакимди Гиландин хан Гьидаятан куьмекдалди «Фетали хандин килив вичин депутат ракурна малумарнай хьи, эгер ам Россиядивай къерех хъайитла, ... шагдин вини дережадин векил жедя.» (Килиг: Абдуллаев Г.Б. Из истории северо-восточного Азербайджана в 60-80-х гг. XVIII века. Баку, 1958. С. 558).

Шагди Россиядин тIвар дуьшуьшдай къазвачир. Фетали хандин и гьукуматдихъ галаз са бязи алакъяар авай. Гьатта Эмир Гьемзеди Дербент элкъурна къурла, адаз шегъер азад ийиз урусри куьмек ганай. Керим хан Зенд Фетали хан вичихъ ялун патал адаз са шумудра Ирандин къаюмвилек хьун теклифнай. Ихътин теклифар хъайиди Фетали хандин гафарини тестикъарзава. Ада лагъанай: «Вири Ирандин гьаким ханвай Керим ханди вичин меркез Шираздай са шумуд депутат савкъатар... чехи пулунын такъатар гъаз зи килив ракурнавай хьи, за вичиз къуллугъ авуниз разивал гун. Ингъе за... адан теклиф эсиллагъ къабулнач.» (Мад гъана).

Къубадин ханди вич къаз такъурла Керим хан Зенд адахъ галаз даявек кыл кутуна. Ягъ-ягъуна къве патайни вишералди инсанар гъелек хъана. 1779-йисуз Керим хан садлагъана къена ва даяе яргъалди фенач. Ингъе ам къейидалай къулухъ Иранда цийи чапхунчи пайда хъана ва гъадани Къуба ханлух муьтIуьгъариз клан хъана.

ЦИЙИ ЧАПХУНЧИ

Гьеле Керим хан Зенд сагъ тирла ам къаз къазвачир Агъа Мегъамед хандиз Мазандаранда вичин гьакимвал мягъкемарна, Ирандин кефер патан вилайтар муьтIуьгъариз кланзавай. Къажаррин сихилдай тир и къаддар касди Керим хан къейи кумазни Гилан ханлухдал вегъена. Гьидаят хан Къубадииз катна ва адаз Фетали хандивай куьмек клан хъана. Фетали ханди вичин везиррал, сердеррал ва Абдулкерим эфенди хътин арифдаррал меслят гъана. Садазни цийи даявек кыл кутаз кланзавачир. Ингъе ханди гъуд рипинал гьалчна Ирандал

вегъена кланзава лугъузвай. Адан ният къетIиди яз акур Абдулкерим эфенди Агъа Мегъамед хандал текдиз ваь, маса ханарихъ галаз санал вегъен меслят акуна. И ханар лагайтла, са рекъиз гъун регъят тушир. Гъавилий Фетали ханди мад гьилера Абдулкерим эфендивай куьмек тIалабна. Ада Шамахилин, Шекидин ва Къарабагъдин ханарихъ галаз икърар кутлунна кланзавай.

Шамахилин хандиз вичи Ширвандин сергъятар хуьзва лагъана кыл къакъудиз клан хъана. Абдулкерим эфенди са шумуд йис вилик ада Къубадин хандихъ галаз кутлунай икърар рикIел хъана. И икърардив къадайвал, даяведин вахтунда Шамахилин ханди Къубадииз куьмек патал алава къушун ракурна кланзавай. Абдулкерим эфенди гьакIни Фетали хандиз къаст ийиз клан хъайи Шамахилин феодалрин ва савдагаррин эхир рикIел хъана. Къубадин ханди абурун са паяр тергнай, муькъу паяр гзаф залан харжияр гуз мажбуьрнай. (Килиг: Абдуллаев Г.Б. Из истории северо-восточного Азербайджана в 60-80-х гг. XVIII века. Баку, 1958. С. 55.). И делилрилай къулухъ Шамахилин хан къубавийрихъ галаз санал Агъа Мегъамед хан Къажаран аксина женг чIугъаз рази хъана.

Шекидин хандизни Фетали хандикай хуш авачир. Са вахтунда Къубадин хандиз къаст тешкил авурбурукай сад тир Гъуьсейн ханди багънаяр гъайила, Абдулкерим эфенди Шекидин лезгийрин кыл Гъажимегъамед эфендиди хандин килив эверна. Рахунрин вахтунда ада хандиз лагъана: «Ваз къушун ракуриз кланзаватла, завай куьруь вахтунда 5 агъзур касдикай ибарат лезги къушун туькIуьриз жедя.» И делилди хан игътият хуьз мажбуьрна ва ам Фетали хандиз куьмек гуз рази хъана.

Къарабагъдин хандин разивал къачун

АБДУЛКЕРИМ ЭФЕНДИ

четин хъанач. Вучиз лагайтла гъамиша лезгийри адаз ханлуз хуьз куьмек гузвай. Гъавилий адани герек тир чIавуз куьмекдин гьил яргъи авун патал мердвилелди разивал гана.

Абдулкерим эфенди мад са месэла гъялна кланзавай: ара датIана Ирандихъ ялзавай таркидин шамхал ва Къаракаьтагъдин уцмий чIалал гъун. Фетали ханди вичиз куьмек гуда лагъана абурук умуд кутазвачир. Адаз и гьакимрихъ галаз вичиз манийвал тагудай икърар кутлуниз кланзавай. Ингъе Абдулкерим эфенди месэла масакIа гъялна. Ам шамхалдин ва уцмийдин килив Кьиблепатан Дагъустандин пуд гьакимдин векилар галаз фена. Абур гъавурда туна хьи, Агъа Мегъамед хан Къажар виридан душман я. Адаз Азербайжанда авай вири ханлухар, гьакIни Дагъустандин чилер къаз кланзава. Эгер шамхалди ва уцмийди иранвийрихъ галаз даявези гъазур жезвай Фетали хандиз манийвал гайитла, лезги гьакимрин къушунар абурун хура акъвазда. Гъавилий абурухъ къве рехъ ава: Фетали хандиз куьмек гун, я тахъайтла, лезгийрихъ галаз кукIун. Шамхалди ва уцмийди сад лагайи рехъ хъяна ва чеб Фетали хандин терефдарар тирди малумарна.

Жаваддин, Талишдин ва Эрдебилдин ханарини Фетали хандихъ галаз санал Агъа Мегъамед хандин аксина женг чIугван патал разивал гана. Къуватар сад хьунухъи Къубадин хандиз женгера цийи агалкъунар къазанмишдай мумкинвал гана.

СА ШУМУД АГАЛКЪУН

1781-йисан эвелра Гилан ханлухдин гзаф чилер къуна, адан килин шегъер тир Рештдиз цIай гайи Агъа Мегъамед ханди куьруь вахтунда Ирандин кефер патан вилайтарни къуна. Ада гъа са вахтунда Азербайжандин ва Дагъустандин чилерни къаз гъазурвал акуна. Чехи ва гужлу къушун туькIуьрнавай и гьакимдин хурук садавайни акъвазиз жезвачир.

Агъа Мегъамед хандин вилик пад къан патахъай геждал вегъин тавуна женгерив эгечIна кланзавай. 1781-йисан гатфариз Къубадин, Дербентдин, Бакудин, Шамахилин, Жаваддин, Шекидин, Къарабагъдин, Талишдин, Эрдебилдин ханлухрин, гьакIни таркидин шамхалдин ва Къаракаьтагъдин уцмийдин къушунри санал Гиландал вегъена. Къушунриз къубави сердер Мирзе бег Баята регъбервал гузвай. (Килиг: Сумбатзаде А.С. Азербайджанцы-этногенез и формирование народа. Баку, 1990. С. 255.). Мирзе бег Баятан къушунри 1781-йисан эхирдалди Решт шегъер, са йисалай вири Гилан вилайт Агъа Мегъамед хандин сарбазрикай азад авуна.

И агалкъунри вичик руьгъ кутур Фетали хандиз кьиблепатан Азербайжандин ханлухар Къуба ханлухдихъ галкIурна чехи са гьукумат арадал гъиз клан хъана. Ада и ният килиз акъудун патал пуд йис гъазурвилер акуна. Къушунриз цийи къуватар желбна. Гъазурвилер килиз акъудайдалай къулухъ, 1784-йисан гатфар алуькIайла ада Эрдебилдал вегъена. Майдиз Эрдебил, гуьгъуьнлай Мешкин къур Фетали хандиз кьибле-рагъакИдай патан чилерни къаз клан хъана. Ингъе адан и ниятдикий са шумуд гьакимдиз – Хойдин гьаким Агъмед хандиз, Къарабагъдин гьаким Ибрагъим хандиз, Гуржистандин пачагъ II Ираклидиз, Дагъустандин са бязи гьакимриз, месела, аварви Умма хандиз хуш атанач. Абурулай гъейри Россиядин гьукуматдини наразивал къалурна. Гьатта урусрин тарихчи П.Г.Буткова хъызивайвал, Мирзе бег Баятан къушунри Эрдебил къурла «генерал-поручик Потёмкина Фетали хандивай вичин къушун ахъаюн тIалабна.» (Килиг: Бутков П.Б. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г. СПб., 1869. Ч.2. С.141.). А чIавуз Фетали хан княз Потёмкина хъ Иранда киле физвай къайдасузвилерикай менфят къачуна Баку, Дербент ва Гилан къадай чинебан план авайдакIай хабарсуз тир. Урусри гьатта и ният килиз акъудун патал герек тир къуватарни кIватIнавай. Ингъе Къубадин ханди вичизни тийижиз абуроз

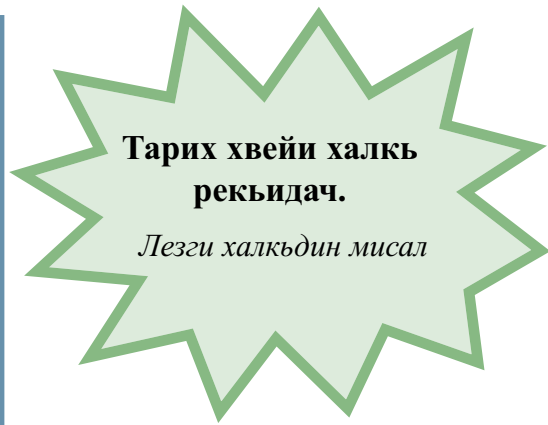
манийвал ийизвай.

Фетали ханди урусрин тIалабун кваз такъурла, Абдулкерим эфенди адаз лагъана: «Урусрин тIалабун килиз акъуд тавуртIа, абур ханлухдиз басрух гун мумкин я. Эрдебилдин са бязи къуватар абурун патаз элячIнава. Къарабагъдай хтанвай чи векилдини хуш хабар гъанвач. Къушун къулухъ чIугуна, ахпа гьикI гьерекаг ийидатIа хъсандиз фагъумна кланзава.» Хан адахъ галаз рази хъанач, «абурвай зи чехи къушундин хура акъвазиз жеч», - лагъана. Абдулкерим эфенди лагайтла, эхирдал къван вичин гафунал акъвазна: «Чехи хан, душманар гзаф хъайила, чехи къушунни ажуз я.» Киле физвай вакъийарин гъавурда авайвал акъазвай Абдулкерим эфендидиз хан чинебан душманрикай хуьз кланзавай.

Са къадар вахтар алагайла аваранви гъахълу тирди чир хъана. Потёмкина эрдебилви Незер Али хан, Къарабагъдин гьаким Ибрагъим хан, гьакIни Хойдин гьаким Агъмед хан вичихъ ялна. Абуруз къуватар санал кIватIна Къуба ханлухдал вегъез кланзавайди чир хъайила, Фетали ханди вичин къушунар Эрдебилдай къулухъ чIугуна. Им Потёмкина вичин чинебан план килиз акъудун патал герек тир. (Килиг: Памятные записки А.В.Храповицкого/Чтение в Императорском обществе истории древностей российских при Московском университете. М., 1782. Кн. 2. С. 37.). Агъа Мегъамед хан лагайтла, и вакъиадикай вичин хийирдиз менфят къачуз алахъна.

Абдулкерим эфенди арадал атанвай чIуру гьаларикай Фетали хандиз геьенш малумат гана. Ада гьакIни ханлух хуьн патал къецепатан къуватрихъ галаз гьихътин рафтарвилер авуна кланзаватIа са шумуд теклиф гана. Ибур акъуллу теклифар тир. Гъавилий Фетали ханди вичин везирар, сердерар ва меслятчияр санал кIватIна, абурал меслят гъун къарардиз къачуна.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ (Гуьгъ ама)

Цийивилер
www.samurpress.net

Шекидин эцигунар

Шеки районда эцигунрин ва абадвилерин къадар къвердавай пара жезва. Алай йисан 4-ноябрдиз иниз атай Азербайжан

Республикадин Президент Илгъам Алиева цийи эцигунар кардик кутадай мярекатра иштиракна. Адан иштираквилелди Къохмуьк хуьре 840 аялди кIелдай мектеб ачухарна. Вичихъ 5277 квадратметрдин майдан авай и пуд гъвадин мектебда 42 синиф, цийи лабораторияр, информатикадин кабинет, ктабхана, спортзал, ижлас тухун патал 240 чкадин зал кардик кутунва. Алай вахтунда райондин 97 мектебда 24 агъзур аялди кIелзава.

Ахпа Президентди Шеки - Къях - Закъатала рекъин Шеки - Къях чIук ачухардай мярекатда иштиракна. И рекъи 39 агъзур агъалияр яшаммиш жезвай 22 хуьруьз къуллугъда.

Районда гъвечи аялар патал эцигунрин къадарни къвердавай пара жезва. ИкI тирди Президент атай юкъуз ачухарай 160 чкадин бахчадини субутзава. Гейдар Алиеван Фондунын куьмекдалди эцигнавай пуд гъвадин дараматда 8 группа кардик кутада.

Бахчада аялар ксурдай утагъар, тIуьн-хуьн, къугъун патал утагъар, медицинадин, музыкадин ва методикадин кабинетар кардик ква. И

ийкъара районда гъарад 100 чкадин мад къве бахчадин дарамат эцигна куьтIугъда. Шекидин Суддин

Комплекс кардик кутун вакъиадиз элкьвена. Им дуьньядин Банкунихъ галаз санал килиз акъуднавай къвед лагай комплекс я. Ина Шекидин апелляциядин, экономикадин, залан хагайрин судари, райондин судди, санлай агъалийрин ихтиярар хуьзвай 250 касди кIвалахда. Комплексдин килин дараматда 16 суддин зал кардик кутунва. Ина гъар жуьредин къулайвилер арадал гъанва. Комплекс ачухардай мярекатдал Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиев ихтиярар хуьзвай органрин вилик акъвазнавай везифайрикай рахана.

Уьлкъедин регъбер Шекида хъайидалай къулухъ ина абадвилер геьеншарун патал Президентдин игътиятдин фондунай райондиз 5 миллион манат пулунын такъатар чара авуна.

ВЕРНУТЬ НАРОДУ ПРАВДУ О ЕГО ИСТОРИИ

Однажды во время беседы я спросил у известного лезгинского востоковеда, профессора, доктора исторических наук, заслуженного деятеля науки Российской Федерации и Республики Дагестан Амри Шихсаидова, как можно вернуть народу правду о его истории? Предельно скромный Амри Рзаевич задумчиво сказал: «Учёные в огромном долгу перед своим народом. Мы должны, обязаны выявить и вернуть народу его прошлое, правду о его истории. Люди науки должны быть фанатами в самом высоком смысле слова, увлечёнными, объективными, верными, честными и бескорыстными. Только тогда можно вернуть народу правду о его истории.»

Не случайно я вспомнил эти слова известного историка, сказанные ещё в июне 2012 года при нашей встрече. За последнее время, прочитав несколько статей, касающихся вопросов средневековой истории лезгин, был разочарован. Псевдоисторики искажают факты, связанные с раннефеодальным государством Лакз (Лезгистан), а также политическими образованиями, появившиеся после его распада. С целью выяснения правды, я решил обратиться к выдающемуся востоковеду, перу которого принадлежат богато комментированные переводы сочинений арабских авторов.

- Амри Рзаевич, с VI века, после распада Кавказской Албании под ударами хазар, часть лезгин вошла в состав Дербентского

владения, управляющегося иранским наместником, а основная часть лезгин была объединена в государство Лакз, существовавшее до XIII века, позднее названное Лекзистаном и Лезгистаном. После распада Лакза на территориях лезгин появились ряд политических образований. Какую информацию дают средневековые арабские источники об этих образованиях?

- В сочинениях арабских историков и географов VII-XII веков лезгины названы лакзами, их государственное образование – царство ал-Лакз. Наиболее раннее упоминание о Лакзе относится к VI веку. Источники свидетельствуют об устойчивом правопорядке на границах Лакза, следовательно, и о сильной государственной власти. Это государство сыграло наиболее активную роль в политической жизни Кавказа.

В знаменитом энциклопедическом словаре Йакута есть ряд статей, посвящённых отдельным населённым пунктам Лакза. Йакут пишет: «Жители Лакза – мусульмане, они веруют в единого бога. У них отдельный язык (лисан). Они обладают силой и мощью. Среди них имеются также христиане.»

Когда Марван ибн Мухаммад вторгся на территорию Лакз, лезгины оказали арабским захватчикам решительное сопротивление. Целый год они мужественно сражались с вторгшимися в их страну захватчиками. По словам арабского историка X века Табари, Марван, «двинувшись по долине Самура, перебил жителей, разорил страну и оставался там целый год, не будучи в состоянии сломить сопротивление крепости, в которой заперся царь Лакза Авиз.»

После распада, на протяжении XIII-XV веков на территории Лакза существовал ряд политических объединений или союзов во главе с такими населёнными пунктами, как Ахты, Рутул, Цахур, Хив, Курах, Тпиг. О при-

сутствии в XIII-XV веках политических объединений в пределах бывшего Лакза свидетельствуют также эпиграфические данные.

- Сохранились ли надписи о вышеуказанных политических объединениях?

- Да, например, надпись 1432 года из Цахура говорит о существовании Рутула и Цахура как отдельных, самостоятельных политических единиц. Сохранился фирман рутулского правителя Гази бека. В 1588 году противник персидского шаха турецкий султан Мурад III выдал Гази беку грамоту о пожаловании последнего ханского достоинства. Расширилась территория Цахурского султанства, таблицу правителей которого мы можем проследить с середины XVI века.

Рутул и Цахур остались неподвластными монголам. В самые тяжёлые времена монгольского правления на Кавказе, здесь не прекращались строительные работы, продолжали существовать земледелие и скотоводство. Селение Шиназ было крупным центром металлообработки и изготовления оружия, панцирей и кольчуг. В Рутуле и Цахуре становится заметен процесс феодализации.

Надпись 1356 года детально зафиксировала границы общества Курах. Л.И.Лавров выявивший и издавший эту надпись, установил, что надпись свидетельствует не об отдельной сельской общине, а о союзе сельских общин во главе с Курахом. Горные земли севернее Самура сохраняли независимость до начала XVI века. Здесь наиболее сильным общинным объединением было Курахское вольное общество, сложившееся в начале XIV века. Значительную роль в образовании Курахского союза сыграла необходимость обороны от феодальной экспансии. Ширваншаху при поддержке Ирана удалось одолеть курахское войско и установить над Курахом свою контроль в 1512 году.

- Одним из недавно обнаруженных источников истории лезгин является хро-

нография Абд ал-Хайя. Что вы можете сказать о её содержании?

- Сведений об авторе хронографа Абд ал-Хайе нет. Судя по рукописям и рукописи в целом, он писал в конце XVIII – начале XIX веков, хорошо знал историю лезгин. Круг его интересов был широк и охватывал фикх, арабский язык, историю.

Основное содержание хронографа – события в Южном Дагестане, взаимоотношения между отдельными селениями, в первую очередь Хурюгом, Рутулом, Ахты, Кумухом, установление покровительства Ахты над Хурюгом, при активном участии газикумукского шамхала в 1495-1496 годы; двукратное сожжение Ахты феодальными правителями Рутула, Кумуха, Кубы в 947 и 949 годах хиджры (соответственно 1540 и 1542-1543 годы); ограбление и сожжение Рутула правителем Дербента в 1541-1542 годах.

События XVII века представлены тремя краткими сообщениями о сожжении и ограблении Ахты в 1688-1689 годы Бархудар султаном-дербентским правителем, о землетрясении и чуме в Ахты, имевшими место быть в том же году.

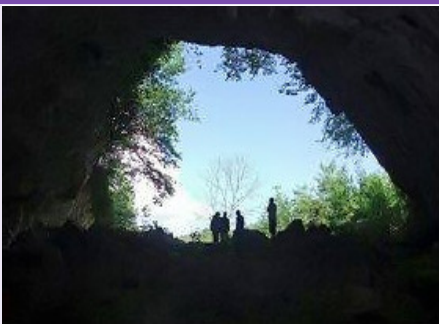
Описания событий XVIII века исчерпываются в основном взаимоотношениями Ахты, Рутула, Хурюга, Мискинджи, докупаринских селений. Имеется ряд сведений о выступлении лезгинских селений против царских войск в 20-х годах XVIII века и о борьбе против кызылбашей.

Источники, которыми пользовался автор, не указаны. Очевидно, это были записи на полях рукописей или же местные хроники, которые не дошли до нас. Некоторые факты приобретают достоверность, если привлечь эпиграфический материал, ряд местных исторических записей и описания русских завоеваний на восточном Кавказе в конце XVIII – первой трети XIX веков.

Подготовил: М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ОСНОВАТЕЛИ ЕВРОПЫ

Кавказцы оказались неизвестными основателями современной Европы

Изучив останки людей из грузинской пещеры Сацурблия (поздний палеолит, около 13 тысяч лет назад), учё-

ные обнаружили четвертый, ранее неизвестный компонент современного населения Европы – это жители Кавказа, обосновавшиеся в горах после первого исхода современных людей из Африки (45 тысяч лет назад).

Эти люди провели в полной изоляции много тысяч лет, а после отступления ледников приняли участие в заселении Европы. Исследование представлено в журнале Nature Communications.

Александр АЛЕСКЕРОВ,
г. Актау, Казахстан

Проголосуем за «ЛезгиЯр»

Интернет-издание «ЛезгиЯр» попал в список лауреатов Всероссийского конкурса «СМИротворец».

Интернет-голосование на конкурсе «СМИротворец» стартовало 16 ноября. Ознакомиться с работами участников и проголосовать за понравившиеся можно на странице конкурса. Пользователям «ЛезгиЯр» достаточно перейти по ссылке и отдать свой голос за нас.

Отметим, «ЛезгиЯр» – единственный лезгинский ресурс, который представлен в конкурсе. В числе лауреатов можно выделить такие популярные издания как: «Коммерсант», «Лента», «Росбалт», «Российская газета», «ТАСС», «Аргументы и факты», «Грозный-информ» и т.д.

В этом году в Конкурсе приняли участие представители 942 средств массовой информации из всех регио-

нов Российской Федерации. Общее число присланных работ превысило 9 тысяч. Около 300 СМИ заявили на Конкурс самостоятельно, представив более 800 материалов. Наибольшее количество участников (около 300) собрал окружной этап Сибирского федерального округа. По итогам заседания жюри в сводный шорт-лист вошли работы представителей 67 средств массовой информации.

Голосование продолжится до 23:59 29 ноября. Победитель получит библиотечку уникальных изданий по национальной тематике и планшет.

«САМУР»

ЛЕЗГИНСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ

Авачир чан азраилдизни жагьидач.
Несуществующую душу и Азраиль не найдёт.

Агьдин са кьыл лацу, са кьыл чулава жседач.
У бязи одна сторона белой, другая черной не бывает.

Адан чухвадал канI жседайди туш.
На его бешмете нельзя молиться.

Ажуз ламрал кьвед акьахда.
На слабого осла садятся по два.

Акьулсуз дустунилай акьулла дуц ман хьсан я.
Умный враг лучше глупого друга.

Аялар гзаф авай кIвале шейтандиз чка амукьдач.
В доме, где много детей, не остается места для шейтана.

Аял – кьепинамаз, дана – епинамаз.
Ребенка – пока в колыбели, теленка – пока на привязи.

Аялри гьвечиI чIавуз ахвар атIуда, чIехи хьайила – кьарай.
Дети, пока маленькие, не дают спать, когда взрослеют – не дают жить.

БалкIанар гзаф дегширайди эхирдай залтандин иеси жседа.
Тот, кто любить менять лошадей, останется с уздечкой.

Бахтунин рехь яргьи жседа, уьмуьр – куьруь.
У счастья дорога бывает длинная, жизнь – короткая.

БалкIандиз дуст хьиз килиг, адал душман хьиз акьах.

Ухаживай за конем, словно за другом – используй его, словно врага.

БалкIан кьейила, пуар амукьда, итим кьейила – тIвар.
После коня останется седло, после мужчины – имя.

Буба амачирди садра етим я, диде амачирди – иридра.
Кто без отца – один раз сирота, кто без матери – семь раз.

Бубадин бармак хиз кутугдач.
Сыну не подойдет отцовская папаха.

Бубадин вилериз аквада, дидедин – рикIиз.
Отец видит глазами, мать – сердцем.

Буьркьудан мурад экв я.
Мечта слепого – зрение.

Вад чулава йикьахь са экуь югьни жседа.
За пятью черными днями последует и один светлый.

Вак акваз, геле кьекьезва.
Видит кабана – ищет следы.

Ватандин кьадир гьурбат акурдаз жседа.
Настоящую цену родины знает лишь тот, кто живет на чужбине.

Вахтунни кьумадикайни кьван ийида.
Время и песок в камень превратит.

ВацIуз улам чирна гьахь, кьуьлуьник макьам чирна экечI.
Не входи в реку, не узнав брода, не выходи на танец, не услышав музыку.

ФАГЪУМИЗ ТАЗВА

«Самур» газетдин 24-сентябрдиз акъатнавай тилитда «Лезги члал гьикл хуьн?» твар алаз жегьилри элквейеи столдихь авур веревирдрикай ганвай материал зи рикляй хъана. Ана къарагъарнавай месэлаяр тлал алайбур я. И проблема Азербайжандин хъиз, Дагъустандин лезгийризни талукъди я. Муаллимрин месэладиз вил вегьен. Азербайжан Республикадилай тафаватлу яз Дагъустанда лезги члаланни литературадин муаллимар гъазурзава. Ингъе жегьилри клелун акъалтларайла, абурукай муаллимвиле кваллаззавайбур сад-къевед жезва. Идалай гъейри, мектебрин программада дидед члаланни литературадин сятер тлимил ава. Жегьил муаллимдин мажиб лагъайтла, 4000 рубль я. Бес ада гьикл кьил хуьрай? И гъевчи мажибдив хизан туькьурдани, квал-югъ ийидани, аялар хуьдани? Шумуд патгахъ пайда са гъевчи мажиб?

За Дагъустандин Гьукуматдин Университетдин филологиядин факультет 2007 - йисуз акъалтларна. Ингъе мажиб тлимил, тарсарин сятар тлимил тирвилай зун гъурбатда кьил хуьз мажбур хъана. Жув гъурбатда аватлани, фикирар хайи чиликайни хайи члалакай я. Илгъам атайла кълем кьуна, шиирарни кхъизва за. Чна- жегьил несилди хайи члалан таьсиб хуьн тавуртла, чи бубайрин руьгьери чун негъда.

Члалан месэлаяр мукьвал-мукьвал къарагъарзавай «Самур» газетдин редакциядиз клелзавайбурун баркалла агакъариз кланзава заз. Ихътин макъалайри чав члалакай генани дериндай фагъумиз тазва, тлал алай месэлаяр гьядлай рекъерихъ санал гелкьуьнин важ-иблувал чирзава

Вадим АДИЛОВ,
Ростов вилайтдин
Цицикрин (Зизик) хуьр

ЧЛАЛ ХУЪЗВАЙ ХЪСАН КЛАЛУБ

Играми редакция! Заз чи твар-ван авай кьве кълемэгълиди – Седакъет Керимовади ва Муьзеффер Меликмамедова алай йисуз «Азербайжан» чапханада чапдай акъуднавай «Лезги члаланни азербайжан члалан гафаргандикай» жуван фикирар лугъуз кланзава. И кьилий лугъун хьи, и гафарган лезги члалан илимда члехи вакъиа я. Вучиз лагъайтла и ктабда икьван гагъди чи гафарганра гъатнавачир вишералди кьадим ва цийи гафар гъатнава. Гьам и деллири, гьамни Агъмедулагъ Гуьлмегъамедов, Аждер Агъаев ва Фаида Гъаниева хътин машгъур алимар и гафаргандин рецензентар хъунухьи адахъ члехи мас авайди субутзава. Гъа инал заз чи рагъметлу академик А.Гуьлмегъамедован гафар риклел хкиз кланзава. Ада садра лагъанай: «Гафарганар члал хуьзвай клалубар я. Гафарин пара, тлимил хъунилай аслу тушиз абуру йисаралди члал хуьз куьмек гуьва. Гъавилай и клалубар хъсан еридинбур хъана кланзава.» Гъа и кар фикирда кьуртла, «Лезги члаланни азербайжан члалан гафарган» члал хуьзвай хъсан клалуб я.

Заз и ктабдин хуш кьезвай жигъетар гъаф ава. Сад лагъайди, авторри халкъдин риклелай ракъурнавай гъаф дегъ гафар риклел хканва. Ибур гъаклан гафар туш, чи члалан кьадимвал кълурзавай, чи тарихди-

кай хабар гуьзвайбур я. Са шумуд мисал гъин: «Мусибат» хътин мана гуьзвай «сед» гаф чи члалаз атана агъзур йисар я. Сед кьве агъзур йис инлай вилик Рагъкъечлдай патта залзаладикай чиле аклай шегъердин твар я. Гъа девирдилай чи члала «сед хъана», «сед хъайиди», «сед хъиз аклайди» хътин ибараяр арадал атана. Дегъ гафарикай садни «гъарц» я. Им «динозавр» лагъай члал я. Бес им лезги члалан кьадимвал кълурзавай делил тушни?

Маса гафариз вил вегьен: «аваг» (хуьруьн члехиди); «аваган» (хуьруьн члехидан идара); «гада» (къванер гадардай яракъ); «гъунквал» (женнет); «гъалей» (элквейеи цлар); «гъирин» (машгъур); «мазан» (ашукъ) ва икл мад.

Къадим гафарихъ галаз санал гафарганда цудралди цийи гафарни гъатнава. Месела: «акалан» (аффикс; пекар куддай зат); «алклути» (асклан инсан); «йикъарган» (календарь; дневник); «куькьуьрагъ» (экв кутадай алат); «манидар» (композитор); «михъибан» (михъивал клани инсан); «хушма» (хуш гьиссер) ва маса гафар.

Мад са жигъетди вичихъ ялзава. Ктабда нугъатрин гафарни гъаф гъатнава. Ам туькьурнавайбуру и гафар члал гегъеншарунин рекъерикай сад тирди асасдиз кьачунва. Ина «азим» (пара); «азиман» (лап пара);

«алцумар» (терез); «гъайт» (жуьрэт); «карталис» (къел регъведай алат); «бакъа» (рекъин тийир; эбеди); «вурв» (берекат); «гуьтл» (рикл ахайдай); «гъайра» (ихтибар) хътин вишералди гафар гъатнава. За фагъумзавайвал, гафарганра маса члаларай атанвай гафар эвез ийизвай хътин нугъатрин гафар генани пара гъатайтла хъсан я.

Мад са месэла кьейд тавуна жедач. Авторри гафариз баянар гудайла сифте яз икьван гагъди чи кхъинра менфят кьачунвачир са кьадар метлебу ибараярни члалаз хканва. Месела: «буьркьуь ружа» (куьгъне тфенг); «балабанар ягъун» (герексуз суьгъбетар авун); «вилерал клвенквер авун» (хъел галаз килигун); «къваларай акъатун» (гаф талана акъваз тахъун); «кваллахар мух хъун» (кваллахар дуьз тахъун); «яхул шалам» (масабуру вичиз авунвай писвилериз таб гуьзвайди) ва икл мад. Санлай ктабда цудралди ихътин ибараяр ава.

Са гафни авачиз, чи кьве кълемэгълиди са шумуд йисуз зегъмет члугуна арадал гъанвай гафарган юкьван мектебра ва институтра клелзавайбур, члалан пешекарар. гъаклини лезги ва азербайжан члалар чирзавайбур патал гъаф кьиметлу чешме я.

Агъаверди АЛИВЕРДИЕВ,
кхъираг,
Кцлар райондин Мучгърин хуьр

ХАЙИДИ ХЪИЗ

«Самур» газетдин 24-сентябрдин тилитда редакцияда жегьилрихъ галаз санал кьиле феи элквейеи столдихь хъайи ихтилатар ганва. Авайвал лагъайтла гъаф хвеш хъана заз. «Лезги члал гьикл хуьн?» суалдиз жегьилри гайи жавабрай абурун дидед члалан таьсиб хуьн акъваза.

Заз и месэла къарагъарай журналистриз разивал кълуриз кланзава. Вучиз лагъайтла чи халкъдин тлал алай месэлайрикай сад кье ам авай гъал я. Адаз жавабдарвилел атайла, им чи виридан буржи я. Зи 83 йис я. Зун Дагъустандин Докъузпара райондин Миграгъ къазмаяр хуьрий я. 50 йисалай виниз я Бакуда яшамиз жез. Вагандиз фад-фад фида зун. Са варз виликни фенвай. И гилера кьве юкьуз Магъачкъалада хайибуруз илифна. Зун атанва лагъай ван хъайила мукьва-къилийри кьил члугуна зал. Рикл ахъа хъана зи. Анжах са кар авай хьи, сад-садахъ галаз урус члалал рахазвай абуру. Гагъ-гагъ за зарафатдал вегъизвай: «Зун урус туш эй,

лезги я.» Хъуьрена лезги члалал элячзавай ксар. Са герендилай чеб-чиккай хабарсуз урусар хъижезвай абурукай. 50-60 яшарин и лезгийриз лугъудай гаф жагъизвачир заз.

Захъ 4 гадани 3 руш ава. Кьве руш чахъ галаз яшамиз жезва. 3 гададизни са рушаз квалер гъа са гъаятда эцигнава чна, тек са гададин квал яргъал ала. Зи веледарни хтулар сад-садахъ галаз лезги члалал рахада. Им акл лагъай члал туш хьи, абуруз патан члалар чидач. Са кар ава хьи, дидед члалаз гъуьрмет тавурдаз масабуруну гъуьрметдач.

За и мисал вучиз гъана? Чаз чи члалан кьадир аватла, ам хуьз кланзаватла, гъарда вичелай башламишун чарасуз я. Члал чирзавайди диде, буба, хизан я. Им риклелай ракъур тавуртла, жуван члалав хайиди хъиз агатайтла, адан таьсиб члугуртла, чавай ам хуьз алакьда. Тахъайтла гъилий акъатда ам чи.

Абдулсин АБДУЛМЕЖИДАН ХВА
ЭСЕТОВ, Баку

ЖУВВАЛ

Жуввал хуьн гъар са халкъдин кьилин везифа я, гъаклини лезгийрин. Алай аямда чи виридалайни члехи везифа лагъайтла, члал хуьн я. Хуш атана заз «Самурдин» «Лезги члал гьикл хуьн?» твар ганвай чиникай. Машгъур камалэгъли Уьзейир Гъажибегован гафарни гъаф эсердайбур я. Къебеледай тир агъсакъал Шагъисмаил Исмаилова вичин чарче гъахълуодак хъизва хьи, члал хуьн патал чун вири сад хъиз алахъна кланзава. Члал хуьн са кьве касдилай алакьдай кар туш. Вири халкъди адан кьайгъу члугуна кланзава. Квалени, кьесихъни, гъина хъайитлани жуван члалал рахана кланзава, адакай генани гъаф менфят кьачуна кланзава.

Элквейеи столдихь вичин фикирар лагъай Гуьлнара Къарахановадихъ галаз зунни рази я. Са касдизни члал члурдай, акалайвал кхъидай ихтир авайди туш. За алай аямдин гъаф зарийрин эсерар клелнава. Садбуру хайи члалан кьанунриз амалзава, адан ми хъивал хуьзва, чпи туькьурзавай цийи гафаралди ам генани девлетлу ийизва. Ахътинбурни ава хьи, кхъинрин члал тийижирвилай нугъатрин, рахунрин члалал кхъизва. Чна ихътинбурувай члал гьикл чирин?

Гъа инал заз са теклиф гуз кланзава. Дагъустанда «Лезги газет», Азербайжанда «Самур» чи халкъдин кьилин газетар я. Жечни и кьве газетдин коллективди чи маса газетрин ва журналрин кваллахдарарни агудна, санал члалаз талукъарнавай члехи мярекат тухвайтла? Чи газетарни журналар агъзурралди инсанри кьачуна клелзава. Им акл лагъай чал я хьи, чавай агъзурралди инсанрин кьула члалан теблигъат тухуз жезва.

Зи риклел хъсандиз алама, «Самур» газетди члалан ми хъивал хуьн патал цийи рубрикаяр кардик кутурла клелзавайбуруз гьикъван хвеш хъанай. Вучиз лагъайтла инай абуруз халисан лезги гафар, гъаклини цийи гафар чир жезвай. «Самурдин гафалагъ» рубрика чна гъамиша вилив хуьзва.

Виликан вахтара «Самур» газетдихъ «Чал» твар ганвай кьилди чин авай. Завай хъайитла, гъар тилитда и чин гана кланзава. Къуй клелдайбуру, пешекарри, кълемэгълийри чпин фикарар ачуарарай. Члалакай лагъанвай фикирар генани пара чапна кланзава. Инсанрин бейниди «дидед члал», «хайи члал» хътин гафар кужумдайвал. Чна чи кьудратлу члал кьегъалвилелди хвена, гележег несилрал агакъарна кланзава.

Тамилла БЕКЕРОВА,
муаллим
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

КЪВЕ ВЕСИ

Садра зун гъаф багъалу каретада ацукьна жуван Мердаканда авай кваллиз физвай. Крар хъсан яз зи кефини кьумбар тир. Садлагъана заз каретадин даклардай Ахунд Абутураб агъа вичин цлугу файтунда аваз физ акуна. За карета акъвазариз туна ва гъасятда файтунчидиз эмир гана: «Вач, Ахунддиз лагъ, зи каретадиз атурай.» Ахунд атана ва чун санал зи каретада аваз, инихъай-анихъай ихтилатар ийиз-ийиз рекъе гъатна. За адавай жузуна: «Агъа, вуна гьикл фикирзава, лагъ кван, и мал-девлет зи гъилий акъатун мумкин яни?» Абутураб агъади жаваб гана: «Гъажи, вун Меккедиз зияратдиз фена, ваз кьадар-къис-

метдин члурквалал тийижиз туш. Ингъе Аллагъдиз клан хъайитла, ада са легъеда вири мал-девлет вавай вахчуда. Гъавилай эбеди тирдакай фагъум ая...»

Къад лагъай йисара фабрикар, мяденар ва имаратар завай вахчуну вири халкъдин мал авурла, зун яшамиз жен патал жуван Мердаканда авай кваллиз куьч хъана. Ана Абутураб агъадин гафар зи риклел хтана ва зун гъавурда акъуна хьи, адан гъевчи тупуз чизвай кьван зи кьилиз чизвач. Гъавилай за квевай зун адан квачерикай кучукун тлалаззава.

ГЪАЖИ ЗЕЙНАЛАБДИН ТАГЪБИЕВ

***

Зи кьилин кьвансел кхъихъ: «Зулумдик квай зи халкъ са юкьуз азад жедач.» За риклин сидкъидай жуван халкъдиз лугъузза, жезмай кьван илим чира, урус яни, чувуд яни килиг тавуна, гъар са инсандин гъуьрмет къазанмиша. Куьн идара ийизвайбуруз ялтахвал мийир. Тахъайтла, куьне кез гъуьрмет хъийидач. Гъар са миллетдихъ галаз дуствал ая ва вилик алад.

За квевай тлалаззава, зи играми хизан, зи гилан ва гележегдин веледар, хъсан кьилихар авайбурал ихтибар ая. Диде-бубадиз гъуьрмет ая, тахъайтла, дувандин вахтунда куьн азабдик акатда, аялрин кьайгъу члугу, абуруз герек тир чирвилер це, къуй абурухъ гъара-

дахъ кваллах хуьрай, къуй абуру члехи камаралди вилик фирай.

Зун кьейила, Аллагъдиз дуьа ая, къуй ада зи гунагърилай гьил кьачурай, гьим атайтла: аял гъай дишегъли, кесиб кас, виридаз садакьа це.

Муькуь халкъарихъ галаз санал яратмишдайбурукай хуьхъ. Къуй чилин винел вири инсанар исялгъвилелди яшамиз хуьрай. Къуй жи жегъейра ханна амуьк тавурай.

ГЪАСАН АЛКЪАДАРИ

Кватлайди: Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

Тəбрик едирик!

ŞƏRƏFLİ ƏMƏK YOLU

Onun keçdiyi şərəfli əmək yolu, xeyirxah əməlləri çoxlarına örnək ola bilər. Respublikamızın nüfuzlu ziyalılarından və bacarıqlı rəhbər işçilərindən biri kimi tanınmış İmran Rzayev 32 ildir ki, “Azərbkollektiv Təsərrüfatlararası Sağlamlıq” Respublika Birliyinin sədri vəzifəsində çalışır. Uzun illər səmərəli fəaliyyətinə, ölkə qarşısındakı xidmətlərinə görə “Azərbaycanın aqrar sahə rəhbərləri və görkəmli elm xadimləri” kitabına adı düşmüş iki qusarıldan biri İmran Rzayevdir.

Savadlı və istedadlı olduğuna görə o, Azərbaycan Politeknik İnstitutunu bitirən kimi, Bakı Şəhər Statistika İdarəsinə böyük iqtisadçı vəzifəsinə işə göndərilib. 1976-cı ildə cəmi 26 yaşında olarkən o dövrdə ən çətin və məsul bir sahədə rəhbər vəzifəyə irəli çəkilib. Bakı şəhərinin Nəsimi Rayon Mənzil Təsərrüfatı İdarəsinin rəisi təyin olunan gənc 18 mənzil istismar kontoruna, 4 tikinti-təmir idarəsinə və digər sahələrə rəhbərlik edib. Vəzifəsini layiqincə yerinə yetirən İ.Rzayev 1978-1982-ci illərdə Nəsimi Rayon XDS-nin deputatı seçilib.

1983-cü ildən “Azərbkolxozlararası sağlamlıq” Respublika Birliyinə rəhbərlik edən İmran Rzayev bu sahədə xüsusilə böyük uğurlar qazanıb. Onun təşkilatçılıq bacarığı sayəsində birliyin dövrüyyə aktivləri və əsas fondları xeyli artıb. Respublikamızın ayrı-ayrı yerlərində neçə-neçə sağlamlıq ocaqları tikilib istifadəyə verilib. Bu sahədə onun əməyi layiqincə qiymətləndirilib. 2005-ci ildə İ.Rzayev Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının 100 illiyi ilə əlaqədar yubiley medalı ilə təltif olunub. Təşkilatçılıq bacarığına görə fəaliyyəti həm Konfederasiya, həm də Sahə Həmkarları İttifaqı Respublika Komitəsi tərəfindən təqdir edilən İmran Rzayevin əməyinə ən yüksək qiymət ölkə başçısı tərəfindən verilib. O, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 aprel 2007-ci il tarixli fərmanına əsasən “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub.

Bu günlərdə daha bir şad xəbər aldıq. Respublika Prezidentinin sərəncamı ilə İmran Rzayevə “Azərbaycan Respublikasının əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adı verilmişdir. “Samur” qəzeti redaksiyasının kollektivi bu münasibətlə onu təbrik edir, həyatda yeni uğurlar arzulayır.

“Samur”

Гафунин кВалахар
турунивай жедач.

Лезги халкьдин мисал

ЗУН ДАГЪДИВАЙ КЪАКЪУДМИР

Вичин тIвар кIелдайбуруз фадлай таниш тир кьелемэгъли Гьасан Хасиев 1952-йисуз Кулар райондин Зинданмуругьрин хуьре дидедиз хьана. Азербайжандин Хуьруьн Майишатдин ва Журналист Сеняткарвилин Институтар акьалтIарна совхозда кьилин пешекарвиле, райондин радио гунугьрин редакцияда кьилин редакторвиле кIвалахна. Алай вахтунда ам Кулар райондин тарихдин музейдин илимдин кьилин кьуллугьчи я.

Гь.Хасиеван Магьачкьалада ва Бакуда чапдай акьатнавай «Кулара кхьей таб» (1990), «Кьулан цIай» (1991), «Шагьдагьдин савкьват» (1994), «Куларин шегьидар» (1997), «Уьмуьрдиз отчет кIанда» (2002), «Баркаллу уьмуьрдин рехъ» (2004), «Ядигар сес» (2006), «Аллагьдиз чизва зун» (2013) ктабар кIелдайбуруз хушвилелди кьабулна.

Ам «Азербайжан Республикадин медениятдин лайихлу кIвалахдар», гьакIни «Кьизил кьелем» ва «Араз» премийрин лауреат я. Вишералди чIалан, эдебиятдин, илимдин, публицистикадин макьалайрин автор тир Гьасан Хасиева Кулар райондин 85-йисан юбилейдиз «Аладаш» поэма бахшинава. Агьадихъ чна поэмадай са чIук гузва.

Гьасан Хасиев

ДАГЪВИДИН ГАФ

КIанивили зак са хесет кутуна,
Гьар пакамахъ рекье гьатда дагьлариз.
Лап кьуьне зи гьилер - кIвачер кутуна,
КIарна епер мадни кагда дагьлариз.

Ваь, Межнун хьиз дилини туш, есирни,
Чуьлда жедай вичеллачиз датIана.
За уьмуьрдин мана-метлеб ва сирни,
Дагьдин синел, дагьдин рагал кьатIана.

Дагь - чилерал виридалай кьакьанди,
Им гьуьжетсуз гьакьикьатни, герчеквал.
Дагьвидин руш виридалай хьсанди,
Малаикдиз авач адан гьурчеквал.

Кьацу тул я зи халича, зи сумаг,
Сарай хьиз я жуван литин алачух.
КIвачел шалам, гьиле кьада за чумахъ,
Хуьда суьруь, гуьгуьул шад яз, рикI ачух.

Килиг дагьдиз такабурлу, абурлу,
Адаз кьилих дегишарун четин я.
Дагь акуна, хьана зунни сабурлу,
Гьавилайни гьамиша зун секин я.

Кфилдин ван галуькайла япарихъ,
Гуж кьведа заз, чанда амукьдач суза.
ЧIалахъ жемир идан-адан тапаррихъ,
Дагь женнет я, ина кефер чIугда за.

Шукур хьурай, хьсан бахтар ава захъ,
Дагьдин патав экIя хьанва хайи хуьр.
Шак алачиз, рикIивайни я чIалахъ,
Дагьлариз кьван яргьи жеда зи уьмуьр.

Цуьк ийида жив ацукьай тегьерда,
Гьар гагфарихъ хуьруьн майвад багьлары.
Дарих жеда зун хьайила шегьерда,
Магнитди хьиз ял хьийида дагьлары.

«Баку! Баку!» - лугьудайбур гзаф я,
Ша, куьне зун нагьахъ кьилий акьудмир.
Дагьвидинди чIуриз тежер са гаф я:
«Зун дагьдивай, дагьни завай кьакьудмир!»

АХЪТИН ЧКА АКУНАЧ

АкI хьанай заз жув накьанан аял хьиз,
Диде акьаз акьатнай рикI, кьве вилин.
Йисар фенвай, амма ширин хиял хьиз,
Дагьдихъ галаз рехи хьанва зи кьилин.

Аладашдал зи зегьметдин гел ала,
Зи пелен гьекь, кIвачин жигьир, нефесни.
Аладашдал мехьер ала, мел ала,
Ава элдиз яшамишдай гьевесни.

Аладашдин кьацу камар, пелерни,
Виш сеферда за кIвачерай акьудна.
Чубанвална хвена хипер, кIелерни,
КIвалин дердер яваш-яваш агудна.

БалкIан гьална дагьдин четин рекьерай,
Дергесни кьуьк, гагьни нажах хьана зав.
Гатун юкьуз чанда гьатна ифин, цIай,
Хуьуьлуьн цикIиз гьилер-кIвачер хьана дав.

Хкет, кьиса, риваятар виш жуьре,
Лезги махар, мисаларни гьа кьада.
Суьгьбетчияр тIимил авач чи хуьре,
Марагьдалди яб гудайбур са кьада.

Мана ава чи патарин гафара,
Мисал патал, кьачун чна «Мисид кIам».
Малар хвена нехирбанри чIафара,
Гьахъ лагьайтIа инаг гьерид, нисид кIам.

Ина йикьар саки ширин са мани,
Ина уьмуьр багьади я гьавилай.
Ина инсан адалатлу, гьахъ кIани,
Ина рикIер чIехиди я дагьдилай.

Амукьзава даим элдин кьайгьуда,
Карчи инсан Сабир хьтин рухваяр.
Кьада гьилни, жедай куьмек кьалурда,
Гьабур тушни дагьдиз ухшар архаар!

Асфальт тунва дагьлара кьван рекьера,
ЦIалцIам я кье, туш накьанан завал хьиз.
Амач чухур, кесекни кьван рекьера,
Хкаж хьана гьалчIезамач чувал хьиз.

Дагьлариз фин, ацукьа зи машинда,
Аладашди гуьзетзава вун атун.
Ахьтин чка акунач ваз яшинда,
Гьейран хьана артух жеда ви кьатIун.

ЯЙЛАХДА

И булах вуч хьсан серин я, ухвайш!
Гьамга яд вирт хьиз ширин я, ухвайш!
Килига дагьлариз, кьакьан дагьлариз,
Дерейриз гуьзета, дерин я, ухвайш!

Кьуд пад кьунва алван-алван цуьквери,
Мел кутунва тик гуьнейра нуькери.
Эгьей! Ша, сувар я, дагьларин сувар!
Хабар ганва кIамай, тамай кьветери.

Силибир диганва, саки цIийи чам,
Акьатна зи рикIяй ингье, дертни гьам.
Лезги руш, минет хьуй, «Перизада» лагь,
Ягь, гада, вунани «Лезгинка» макьам.

Акуна Лаца заз гьуьрметлу мугьман,
Вуж ятла лугьун кьез, ам Асеф Мегьман.
ТукIунвай кIвачерик вижевай са гьер,
КIватI хьанвай хуьрерай пара кьван инсан.

И чIехи манидар, и шаир мирес,
Чи халкьдин, чи элдин дамах тушни бес?
Гардан кьуна, темен гана хуьухьвериз,
Атана зи чандиз цIийи тир нефес.

РикIелни хкана Забит муаллим,
Шумуд са кьагьриман, шумуд са алим.
Шарвили вилеркай цIай хьиз кхатна,
Вич инал алайди авуна малум.

Нисин чIавуз, гатун чими береда,
Чуьнгуьрдин ван гьатна Гавдан дерада.
Асеф стхад ягьазвай «Ахцегьар»-
Машгур мани Кьубадани Куьреда.

Са легьзеда и манидин хуш аваз,
Шалбуз дагьдив агакьнавай гар галаз.
Шагьнабагдин, Самурдин циз хвещи тир,
Авахьзавай и гьвадин ван алаз.

Зи дамарар юзурна и макьамди,
КIвачер хьана куьлуьн патал тIарамди.
Лекьер, картар хкаж хьана цавариз,
Капар яна гьар камуни, уламди.

Лезги ватан, зун азад тир са кьуш я,
Куьз лагьайтIа, ви яд, ви фу заз нуш я.
Зун дагьлара чIехи хьанва кьегьал хьиз,
Яшамишун, яратмишун заз хуш я.

ЧИ ТАМАРИН ДИГАЙ БЕРЕ

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

Хъана-хъанач са гъвечи кьуър. Къвалей катун адан адет хъанвай. Диде кьуър вичин шараг жагъуриз, там тирвал къекъ-вез жедай. Гъикъван "яргъариз фимир, ничхирри неда вун" лагъайтани, шандакь кьуъре кваз къадачир дидедин гафар.

Садра чапрас тамун вини кьиле авай вирел атана. Агатна яд хъваз клан хъайила садлагъана адас цъй вичиз килигзавай кьве керкил вил акуна. Абур гъетрен вилер тир.

Къведани вил атумарна сад-садаз килигна. Им тахъана кьуъре рез садрани гъед, гъетрез лагъайтла, кьуър акурди тушир.

Гъетрез дидеди цин винел акъатдай ихтияр гузвачир. Адаз вичин бала кьушарин кифук акагуникай кичле тир.

Гъикъ ятлани, и кьве шандакь кьели дустар хъана. Югъ ахъа хъун кумазни кьуър гъетрен къилив фидай. Гъетре къил цъй акъудна, тамун гъайванрикай рахазвай кьуърен гафарихъ яб акалдай. Гъетре лагъайтла, вичин дустуниз цин гъайванрикай, абурун ацукъуникай-къарагъуникай ихтилатдай. Акур-акурбур и къведан дуствилел мягътел тир. "Яраб абур квекай рахаз, квел хуърезватла?" лугъуз фикирдай гъайванри.

Гъа икъ, гатун чими йикъар алатзавай. Къвердавай йикъар кьуъру, йифер ярги жезвай. Къарилай са къуз вичин дуст пашмандаказ акур гъетре жузуна:

- Я кьуър, ваз вуч хъанва? Вучиз кефир члуру я ви?

- Дидеди зун къежел ахъайзавач. "Хам цийи хъжедалди вун мад кумадай акъатдач", - лугъузва.

- Ви хам цийи хъедани? Авай хам гъикъ хъурай?

- Им алахъна хам лацу жеда зи. Хуътуъз живедал ничхирриз таквадайвал.

- Жив вуч лагъай члал я?

- Ваз жив акурди тушни?!

- Ваъ. Къаяр алукайла чи вир мурклади къада. Гатфарихъ ракъини мурк цурурдалди цин кланик жеда чун. Жив гъихътинди ятла рахукъван заз.

- Ам лацу, къайи, памбаг хътин хуътуълди я. Жив къвайила къуд пад лацуада гъатда.

- Я гъед, я дуст! Вун гъинава? За муркладихъ даklar кутунва, ваз жив аквадайвал! Къил цъй акъуда кван!

Гъетре лумпна къил хкудна цикай. Адан керкил вилер жив акуна авайдалани чехи хъана.

- Им вучтин иервал я ихътин?! Жив ихътинди я къван! - лугъуз хвешила муркладал къагадарзавай гъетре.

Къуърез гъетрелайни гъаф хвешивай.

Таран хилел ацукънавай пехъре садлагъана гъарайна:

Къаррр, къаррррр!!! Цав такур дана акунай заз, жив такур гъетре къин-цлаврин ваъ!

Къуъре хвешила акъ хкадарзавай хъи, садлагъана мурк хана, чапрас къайи циз аватна. Ам аватайла гъед цихъ галаз цавуз хкадар хъана, патав гъай тарцин кланик аватна. Им акур пехъре гъарайна:

- Къааррррр!!! Къарррр!!! Я тамун гъайванар! Ина авайди алааматдин кар я! Къуъре сирнавиз, гъетре лув гуз чирзава, къаааррр!

Адан «къаррдин» ван гъам тамун агъа кьиле авай чапрасдин дидедиз, гъамни вире муркладин кланик галай гъетрен дидедиз ван хъана. Ванцел атай чапрасдин дидедиз яд амачиз чан гузвай гъед акуна. Язух атана ада гъетре бала тапацрив къуна, циз вегъена. Гъетрен дидедини кьуърен шараг къилив рум гуз-гуз цъй акъудна. Кьве дидеди шадвилин накъварив алцанвай вилерив сад-садаз килигна. Къуърен бала кичлеа вичин дидедихъ галкланвай. Гъвечи гъетрелни ван аламачир. И члавуз пехъре абуруз килигиз секиндиз лагъана:

Гила куън чехибурун гафунай бажагъат акъатда!

АЗИЗРИН Севда

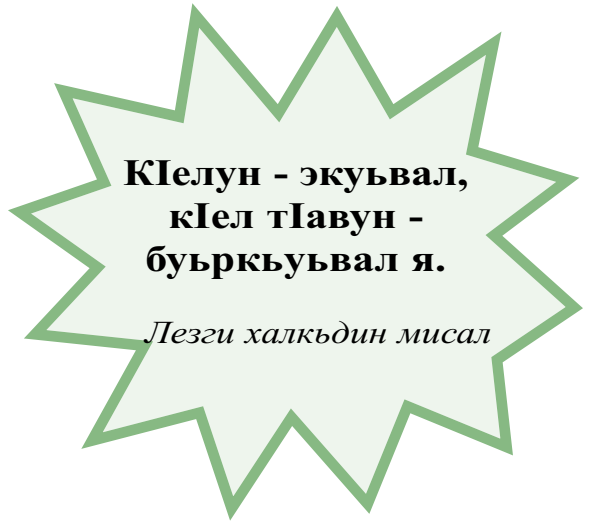
ЖИВ ТАКУР ГЪЕД

Мах

- Заз акунайтла жив... - агъ члугуна гъетре.

Къуъд атанвай. Там къилляй-къилди живеди къунвай. Лацу хамуна авай кьуъревай кумада эхиз жезмачир. Тадиз вир галайнихъ фена ам. Дустунихъ цигел хъанвай чапрас. Вирив агакайла ам къах хъана: яд мурклади къунвай. Тапацрив мурк гатаз, вичин дустуниз эверзавай чапраса, ингъе гъай гудайди авачир. Эхирни къвалал акъахна, инихъ-анихъ вил вегъена, чехи са къван жагъурна ада. Галчлуриз-галчлуриз ам къвалан пипел гъана, ахпа рум гана гъанай агъуз вегъена. Панхъна акъур къванци муркладай чехи са твек акъудна. Им акурла кьуъре гъарайна:

Къелун - экуъвал,
къел тлавун -
буъркъуъвал я.

Лезги халкъдин мисал

МИСКЛАЛАР

Чан къведа чпел,
Къвайила живер.
Дагъларай катдай
Кларасдин шивер. (Къаяр)

Сас акъатайла,
Къведай туш иви.
Векъни сам къватла,
Къвалахиз сиви. (Цуърчул)

Спелар акваз,
Иеси такваз.
Сарар амачтла,
Жедай туш жакъваз. (Газар)

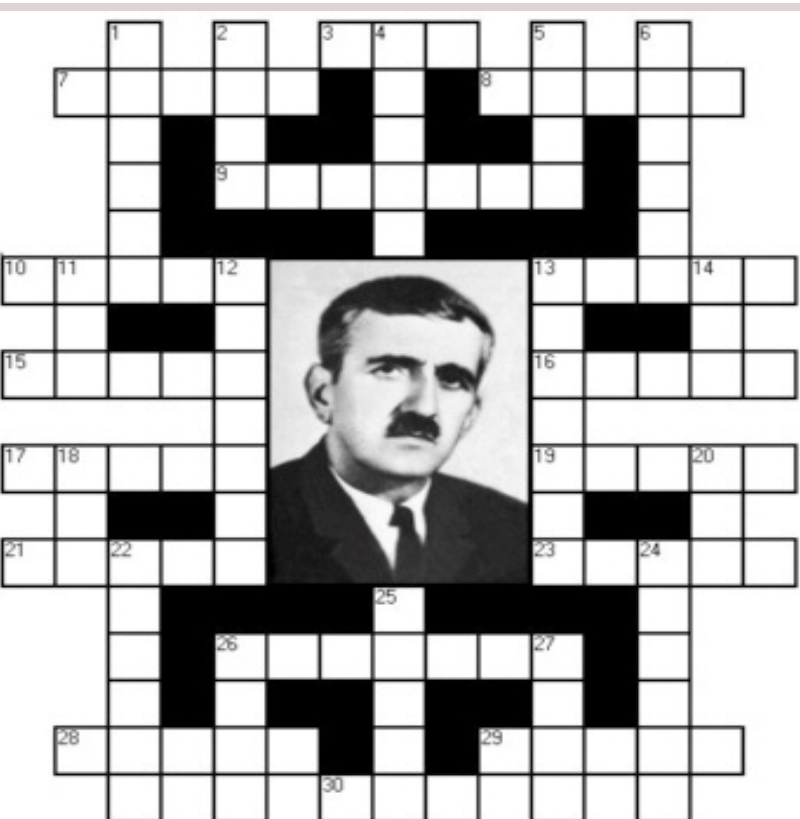
Хъипи, куълуъ хтарар,
Дарман патал я тварар.
Чеб рапарин арада
Ажеб хъсан аквада. (Ваклан кинрияр)

Ягъиз къили, ракъуриз,
Клани патахъ къугъуриз.
Гатада тахсир квачиз,
Ракъар муътуъгъда вичиз. (Кутла)

Къене - кларас, винел - хам,
Кланик кваз лит жеда ам.
Къве ракъ гала кьве къвалахъ,
Чулар фенва къуд патахъ. (Пупар)

Мисклалар туъкъуърнавайди Гъуъсейн РАМАЗАНОВ я.

КРОССВОРД

Дузъ цларара: 3. Чуълдин къиферин душман. 7. Рапунин «яб». 8. Дагъдин лиф. 9. Це лугъуз къекъ-ведайди, къекъвераг. 10. Шейэр тун патал ишлемишдай къвалин тадарак. 13. Жанавурдин лаклаб. 15. Чирвал. 16. Шикилдай аквазвай заридин твар. 17. Иеси. 19. «Къуъд» ктабдин автор. 21. Лацу кард. 23. Къадим Римдин члал. 26. Салан майва. 28. Хъсан ни галай набатат. 29. Са куъз ятлани акси яз ва я къил къакъудун патал жагъурдай себеб. 30. Къифер къадай алат.

Тик цларара: 1. Фитне. 2. Гъахъ-суздаказ ийидай, ахмурар. 4. Ам авачир шаирдивай шиир кхъиз жедач. 5. Индиядин дишегълийрин пек. 6. Чепелукъдин шараг. 11. Гъвечи мензил. 12. Масадаз зиян гудайди. 13. «Наразивал» гафунин антоним. 14. Чка, мескен. 18. Пек. 20. Мукъва-къили. 22. Михъи тавунвай дуъгуъ. 24. Ципицрин кул. 25. Гъайвандиз ядай «муъгъуър». 26. Кепкадихъ галай «чардах». 27. Бразилиядин пул.

Туъкъуъррайди - Куругъли КЪАЛАЖУХВИ

ВӨYÜK ХӘZİNӘ

Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər birliqlərinin üzvi, "Araz" və "Qızıl qələm" mükafatları laureatı Şixəmməd Seyidməmmədov 20-dən çox kitabın müəllifidir. Bütün ruhu və mənəvi dünyası ilə pedaqoji işə və tədqiqatçılığa bağlı olan Şixəmməd müəllimin söz-söz, kəlmə-kəlmə ərsəyə gətirdiyi "Qəçrəş" kitabı da bunlardan biridir. Bu yaxınlarda "Müəllim" nəşriyyatında çapdan çıxmış bu kitab Qəçrəşin tarixi keçmiş, eləcə də bu günü və sabahı haqqında dəyərli bir mənbə kimi qiymətləndirilə bilər.

Kitabda Azərbaycanın füsunkar guşələrindən biri olan Qəçrəşin coğrafi mövqeyindən, onun yetirdiyi ziyalılardan, tarixi və təbiət abidələrindən, adət-ənənələrindən, toponimlərindən, müqəddəs ünvanlarından bəhs edilir. Bu kəndi təənnüm edən poeziya nümunələrinin də kitaba daxil edilməsi oxucuda xoş ovqat yaradır.

Müəllif yazır ki, "bu gün Qəçrəş bağlar diyarı Qubanın ən gözəl, ən abad və yaraşlıqlı, qeyri-adi gözəlliyi ilə insanları heyran edən unikal yaşayış məskənlərindən biridir. Onu Qudyalçayın dalğalarına bələnmiş bahar tərəvəti

xonçaya da bənzətmək olar". Büllür gözlü həzin bir bulağın "Segah"ının ovsunundan kim sehlənməyib, zirvələrdən sellənən şaqraq bir şələlənin nəgməsindən kim heyratlənəyib ki, "Qudyalçayın dalğalarına bələnmiş bahar tərəvəti xonça"dan da Şixəmməd müəllim sehlənməsin, heyratlənəsin?
Bu kitabın ərsəyə gəlməsi kəndin təkə turizm mərkəzi olması ilə bağlı deyil, "Qəçrəş həm də özünəməxsus zəngin tarixə malik

bölgələrdən biridir. Bu ərazi Quba tarixinin ən maraqlı dövrlərini özündə yaşadan, tariximizin daş yaddaşı kimi dərin və silinməz keçmiş olan, dinclik sevən, lakin çətin məqamda düşmən ilə barışmaz olan insanların ulu məskənidir."

Kitabdakı bir-birindən maraqlı bölmələr oxucuda bütövlükdə bu kənd haqqında geniş təsəvvür yaradır. "Qəçrəşin tanınmış adamları", "Qəçrəş və qəçrəşlilər haqqında", "Qəçrəş - poeziya kəndi", "Müqəddəs ünvanlar", "Qəçrəş abidələri", "Tanınmış adamlar Qəçrəş haqqında" və s. kimi bölmələr bu qəbiləndir. Şifahi şəkildə dillərdə dolayan "Qəçrəş lətifələri"nin toplanmasını və qələmə alınmasını Şixəmməd müəllimin folklorumuza bəxş etdiyi töhfə kimi qiymətləndirmək olar.

Böyük zəhmət bahasına ərsəyə gələn 196 səhifəlik "Qəçrəş" kitabı müəllifin elindən, obasından, torpağından ayrılmayan həyatının təənnümüdür. Bu, həm də tapıntısı uğurla nəticələnən bir xəzinədir - nəsiləri mənəvi zənginliyə aparan bir xəzinə.

Qələmşah İDRISOV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ГАФАЛАГ

Гуькьун	– ван тавуна ацукьун
Гьерци	– гьер хьтин
Икьвилер	– ихьтин гьалар
Ишер	– биж кас
Йици	– пис ният
Кьарба	– чьуру
Клараж	– пехьи
Клер	– угьраш
Клес	– пине алай пек
Кулар	– истисмар ийидай
КутI	– ягьи
Лурс	– недай хьчарин жуьре
Луфлуф	– шулу верч
Мим	– тамаша
Муш	– кин
Пашар	– эркиван
Шес	– цьуру шал
Рач	– пичинин кукIвар хьан вай раць
Текье	– дакIванвай цел
Таж	– хабар
Фериз	– хийир авачир

Кьилди комиссия

Чалан гьалатлар арадай акьудун патал Республикадин Министррин Кабинетдин, Баку шегьердин крар кьилиз акьудзавай идарадин ва Чалан Институтдин векилрикай ибарат тир кьилди комиссия туькьурнава. И комиссияди Чалан Институтдин «Кардик квай линиядин» кIвалах гуьнгуьна хуьтаз куьмек гуда.

И хиле кьве этапда кIвалахда. Сад лагьай этапда ада агьалияр чIалан гьалатлар арадай акьудиз желбда,

абурун куьмекдалди и гьалатрикай малуматар кIвалтIда. Кьвед лагьай этап са йис алатайдалай кьулухь гатIунда. И вахтунда «Кардик квай хиле» гьар юкьуз 24 сятда, ара датIана кIвалахда. Ахпа чIалан гьалатлар арадай акьудун патал тедабирар кьилиз акьудда ва халкьдизни герек тир малуматар гуда.

Цийи терминар

И йикьара Азербайжандин Министррин Кабинетдин Терминологиядин Комиссиядай малумат

гайивал, азербайжан чIала 2500 цийи термин гьатда. И терминрикай гила чапдай акьудзавай гафарганрини менфят кьачуда.

Цийи терминар эхиримжи йисара маса чIаларай кьачунвайбур, гьакни азербайжан чIала арадал атанвайбур я. Абурукай гзафни-гзаф информатика, экономика, математика, химия ва медицина хьтин илимра менфят кьачузва. Цийи терминрик «айфон», «биописия», «чат», «дайджест», «дебет», «дебурс», «девальвация» хьтин гафар ва маса гафар акатзава.

ША ЛЕЗГИ ЧIАЛАЛ РАХАН

КIВАЛИЗ ИЕСИВАЛ АВУНА КIАНДА - НУЖНО ВЗЯТЬСЯ ЗА ДОМ

- Гена чун хтайди! КIвал лап вилый-гьилий вегьенва чна.

- Как хорошо, что мы приехали! Очень уж запустили мы дом.

- Ина са гьафтада авуна куьтя-гьиз тежедай кьван кIвалахар ава, ваз кьве юкьуз вири ийиз кIанзава.

- Тут работы на целую неделю, а ты хочешь за два дня управиться.

- Гьикьван агакьариз хьайитIа, гьакьванни ийида.

- Что успеем, то и сделаем.

- Ава кьван хушракандин мукар аку!

- Глянь, сколько паутины!

- Са геренда шткана, миьхда чна абур.

- Мы мигом все выметем.

- Ша, чна кIвенкIве мес-кьубж акьудна рагь гун.

- Давай сначала вынесем все матрасы на солнце.

- Сумагарни акьудин. Кьве йисан руг кIвалтI хьанвайди я абурал.

- Надо и ковры вынести. В них за два года столько пыли скопилось.

- Эвел фена Якубрин хизандиз салам гун.

- Сначала пойду поздороваюсь с семейством Якуба.

- Саядни галаз нянихь афарар нез ша лагь адаз.

- Скажи, чтобы вечером приходили с Саяд на афарар.

- Чаз афарар ава кьван?!

- А что, у нас есть афарар?!

- Вуна гурмагь миьхайтIа, за чрада. Сал хьчарив ацIанва.

- Если ты прочистишь дымоход, я испеку. В саду столько зелени.

- И кIвалин гурмагьдай гум акьатайла зи чIехи бубадинни бадедин руьгер гьикьван шад

жетатIа?!

- Представь, как порадуются души деда и бабушки, когда из дымохода этого дома повалит дым!

- КIвалин ракIарар кьве йис я садани ахьай тийиз. Цларни галаз ламу хьанва.

- Двери дома уже два года никто не отворял. Даже стены отсырели.

- КIвализ иесивал авуна кIанда. Кье-пака кьубзуй хьана пенсиядиз экьечIайла хкведа чун хуьруьз, чи кIвализ. Секиндаказ уьмуьр гьалда. Бахт тушни?

- Нужно взяться за дом. Вот состаримся скоро, выйдем на пенсию, вернемся в деревню, в наш дом. И будем себе спокойно жить. Разве не это счастье?

Туькьурайди:
АЗИЗРИН Севда

“САМУРДИН” КИОСК

“ЛЕЗГИ ЧIАЛАННИ АЗЕРБАЙЖАН ЧIАЛАН ГАФАРГАН”

Алай йисуз “Азербайжан” чапханади басма авунвай и ктаб гьилик ийиз тади кьачу!

ВЕЧЕР ЛЕЗГИНСКОГО КАРАОКЕ

с участием вокалистов ансамбля “СУВАР”

переносится

на 11 декабря 2015 года.

Состоится он в Международном Пресс Центре города Баку в 17:00.

Принять участие сможет любой желающий, независимо от возраста и вокальных данных.

Билеты можно приобрести с 1-го декабря.

Справки по телефону:
012 432 92 17

“Samur” qəzetinin kollektivi Fərzəliyev Kamal Xələf oğluna qardaşı Bayramın

vəfatı münasibəti ilə kədərləndiyini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Баş редактор

Сəдақəт КƏРИМОВА

Redaksiyamızın ünvanı: AZ 1073 Bakı, Mətbuat prospekti, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.

www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.comU

Həساب nömrəsi:

26233080000
“Kapital bank”ın 1 saylı Yasamal filialı
kod 200037
VÖEN 130024708

Qəzet Azərbaycan

Respublikasının Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində qeydə alınıb.
Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581

Sifariş: 3703

Tiraj: 2000

Tel:(012)432-92-17

“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunmuşdur